

УДК 342.951

ПАНЧЕНКО О.А., старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5649-3658>.

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКСПАНСІЇ ТА ПРОПАГАНДИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. Розглянуто гібридні інформаційні загрози, які поширює РФ в сучасних умовах. Визначено масштаби деструктивної діяльності та дезінформації з боку РФ. Узагальнено механізми поширення російської пропаганди та дезінформації. Визначено сучасні інституційні засади протидії російським фейкам та пропаганді. Окреслено засади функціонування центрів протидії російській пропаганді та дезінформації у США та деяких країнах ЄС. Визначено компетенцію та повноваження українського Центру протидії пропаганді та дезінформації. Деталізовано шляхи удосконалення діяльності вітчизняного Центру протидії пропаганді та дезінформації в умовах російської інформаційної агресії проти України.

Ключові слова: державна інформаційна політика, пропаганда, дезінформація, засоби масової інформації, фейки, національна безпека, деструктивна діяльність, гібридні загрози.

Summary. The hybrid information threats distributed by the Russian Federation in modern conditions are considered. The scale of destructive activity and misinformation on the part of the Russian Federation is determined. The mechanisms of spreading Russian propaganda and misinformation are generalized. Modern institutional principles of counteraction to Russian fakes and propaganda are determined. The principles of functioning of the centers of counteraction to the Russian propaganda and disinformation in the USA and some EU countries are outlined. The competence and powers of the Ukraine's Center for Countering Propaganda and Disinformation have been determined. The directions of improvements of the activities of the domestic Center for Combating Propaganda and Disinformation in the context of Russian information aggression against Ukraine are detailed.

Keywords: state information policy, propaganda, misinformation, mass media, fake, national security, destructive activity, hybrid threats.

Аннотация. Рассмотрены гибридные информационные угрозы, которые распространяет РФ в современных условиях. Определены масштабы деструктивной деятельности и дезинформации со стороны РФ. Обобщены механизмы распространения российской пропаганды и дезинформации. Определены современные институциональные основы противодействия российским фейкам и пропаганде. Обозначены основы функционирования центров противодействия российской пропаганде и дезинформации в США и отдельных странах ЕС. Определено компетенцию и полномочия украинского Центра противодействия пропаганде и дезинформации. Детализированы направления усовершенствования деятельности отечественного Центра противодействия пропаганде и дезинформации в условиях российской информационной агрессии против Украины.

Ключевые слова: государственная информационная политика, пропаганда, дезинформация, средства массовой информации, фейк, национальная безопасность, деструктивная деятельность, гибридные угрозы.

Постановка проблеми. Держава-агресор вже 8-ий рік поспіль продовжує активно здійснювати інформаційну агресію по відношенню до України, спрямовану як на дестабілізацію внутрішньополітичної й соціальної ситуації, так на пониження міжнародного іміджу в світі, зокрема, на двосторонні та багатосторонні відносини

з провідними державами-партнерами. В умовах тривалої військової агресії РФ одну з найбільших загроз національній безпеці для України становить антиукраїнська пропагандистська інформаційна експансія, спрямована на непряме втручання у внутрішні справи нашої держави, шляхом інформаційного впливу на громадську думку, в першу чергу, проросійськи орієнтованого населення АР Крим та Південно-східної частини країни. На даний час ситуація в національній інформаційній сфері достатньо складна, що, серед іншого, пов'язане як з значним інформаційним впливом російських медіа на населення, так і з технічними проблемами мовлення українських електронних засобів масової інформації в окремих регіонах нашої держави та у світі, в цілому. Зокрема, систематично проводяться РФ аналогії ситуації в державі, починаючи з кінця існування УРСР та протягом всього періоду її незалежності із сьогодишньою суспільно-політичною ситуацією в Україні, акцентуючи увагу на наявності економічної кризи, роздільності етнічних народів, суспільній некерованості, необхідності зміни державного устрою, наголошується на можливих негативних наслідках виходу нашої країни з СНД, проблемах національних меншин і внутрішньо переміщених осіб, зростання протестних настроїв громадян, падіння соціального рівня життя тощо. Однією з основних тем, які поширюють проросійські інформаційні ресурси, є проблема т.зв. націоналізму – фашизму. Зокрема, продовжується акцентування уваги глядачів й читачів на, нібито, використанні українською владою націоналістичних організацій для тиску на політичних опонентів, збільшенні проявів антисемітизму на території України, утисків прав національних меншин з боку української влади та учасників націоналістичних рухів, утисків прав російськомовного населення України.

Також з метою демонстрації т.зв. реальної ситуації в Україні, оприлюднюються матеріали інтерв'ювання підконтрольних представників єврейських, румунських, польських, угорських, вірменських, проросійських й інших громадських структур, які “підтверджують утиски своїх прав й свобод”. Водночас, слід відзначити, що матеріали щодо “радикалізації української держави й активізації розвитку фашистсько-націоналістичних рухів в Україні” продовжують оприлюднюватися через підконтрольні РФ інформаційні ресурси у США, Польщі, Угорщині та інших країнах Європи. В ефірі підконтрольних РФ інформаційних ресурсів систематично оприлюднюються матеріали, які демонструють зубожіння українського населення на фоні збагачення та фінансового благополуччя бізнес-структур олігархів. Однією з тем, яку постійно поширює РФ через підконтрольні медіа-ресурси, є популяризація ідей автономізму, зокрема, посилення фінансової та політичної незалежності регіонів України від столиці у ручному режимі тощо. Таким чином, в умовах поточної зовнішньополітичної та внутрішньої ситуації в Україні, військової агресії з боку РФ надзвичайно важливе значення має ситуація в інформаційному просторі нашої держави.

За таких умов можна констатувати те, що з метою відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує для цього політичні, економічні, інформаційно-психологічні важелі та засоби. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює соціальну ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної державної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози. Тобто масштаби російської пропаганди та дезінформації постійно збільшуються, набираючи обертів, що потребує розробки інституційних та організаційно-правових механізмів запобігання таким деструктивним проявам.

Результати аналізу наукових публікацій. Механізми запобігання поширенню РФ деструктивної інформації, пропаганди та дезінформації досліджували у своїх наукових працях: В. Гурковський [1], М. Гребенюк [2], У. Коруц [3], І. Кост [4], І. Малик [5] та інші фахівці. Проте висвітлення останніх здобутків щодо інституційного забезпечення заходів протидії російській інформаційній пропаганді та фейкам, які поширює держава-агресор, вказані науковці не розглядали, що посилює актуальність цього наукового дослідження.

Метою статті є висвітлення як вітчизняних, так і зарубіжних здобутків щодо інституційного забезпечення заходів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді у сучасному світі в умовах глобального геополітичного протиборства.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі інформаційний простір став місцем справжніх баталій за думки, переконання і настрої громадян. Події останніх років переконливо свідчать, що в арсеналі російської гібридної війни саме пропаганда і дезінформація належать до головної рушійної сили. В сучасних умовах кремлівська машина пропаганди та дезінформації працює на нових технологічних платформах і продовжує динамічно зростати як в РФ, так і на міжнародному рівні. Іншими словами, це є нова форма боротьби на інформаційному просторі ХХІ століття. РФ, виходячи із власних амбіцій, прагне послабити ті країни (у т.ч. Україну), які вважає своїми супротивниками, обрушуючи на цільову аудиторію потоки брехні, намагаючись підірвати віру громадськості в сумлінне державне управління, безпеку і оборону, незалежні засоби масової інформації тощо. За таких умов, кожна держава світу переймається питаннями методологічного та інституційного забезпечення протидії таким спробам.

Розглядаючи гібридні загрози інформаційній безпеці нашої держави з точки зору геополітичних спрямувань суміжних з Україною держав, насамперед РФ, необхідно відзначити вкрай негативну тенденцію до збільшення інформаційних матеріалів із відвертою антиукраїнською спрямованістю та упередженим висвітленням фактично усіх внутрішніх і зовнішніх процесів, які відбуваються як в Україні, так і на міжнародній арені за участю нашої держави. Фіксується намагання шляхом пропаганди створити власне ідеологічне та психологічне підґрунтя в російськомовному середовищі України, що є необхідною передумовою для реалізації своїх зовнішньополітичних намірів для повернення України у т.зв. “російську зону впливу”.

В сучасних умовах залишається високий рівень зовнішніх загроз вітчизняному інформаційному простору України, викликаних активною інформаційно-пропагандистською експансією РФ. Ведення РФ інформаційної війни одночасно з прямою військовою агресією є важливим елементом гібридної війни проти України. Таким чином, здійснюються спроби через інформаційну сферу впливати на процеси в нашій державі, підірвати авторитет легітимної української влади з метою деморалізації суспільства та посилення протестних настроїв. Викликає занепокоєння той факт, що останнім часом значно активізувалася діяльність інформаційних структур РФ, яка спрямована на підтримку проросійської орієнтації частини населення України, сепаратистських настроїв в окремих регіонах держави, лобіювання інтересів невизнаних “ДНР” та “ЛНР”.

Антиукраїнська інформаційна кампанія реалізується російською стороною за низкою напрямів, зміст яких передбачає: популяризація ідей федеративного державного устрою України як альтернативи розпаду держави; забезпечення безперервного потоку маніпулятивної інформації щодо подій в Україні, на її окупованих територіях, та в світі; стимулювання антивоєнних настроїв та рухів; провокування автономістських настроїв на Закарпатті, Буковині, Бессарабії, Слобожанщині, Галичині, регіональних громадських

рухів під відповідними гаслами; внесення розколу в середовище українських правлячих кіл, у т.ч. шляхом публікації провокаційних матеріалів, критики центральних органів влади, які “ігнорують інтереси регіонів”, компрометації громадсько-політичних діячів, інспірування масових протестів; створення в Україні підконтрольних РФ громадських структур під прикриттям представництв європейських організацій для проведення активної роботи в інформаційно-аналітичній сфері в геополітичних інтересах РФ.

Безпосередньо в РФ реалізація антиукраїнських акцій здійснюється, передусім, через використання соціальних мереж та підконтрольних телевізійних ЗМІ (телеканали “ОРТ”, “LifeNews”, “НТВ” та ін.), які поширюють інформацію тенденційного характеру. Діяльність закордонних неурядових структур і їх представництв в Україні, які підтримують РФ, спрямовується на: здобування та поширення інформації для дискредитації органів державної влади; погіршення іміджу країни на міжнародній арені; формування громадської думки в інтересах іноземних держав. За таких умов, актуальним для будь-якої країни світу є запровадження комплексу заходів з метою адекватного реагування на відповідні виклики та формування власної наступальної інформаційної політики.

В той же час, у поточному році очікується розширення мережі контактерів з числа проросійськи налаштованих політичних експертів та громадських діячів, які б коментували події в Україні в інтересах пропаганди держави-агресора, створюючи необхідну картинку для споживачів – глядачів телеканалів та читачів інформаційних ресурсів. Загалом при проведенні відповідної деструктивної діяльності Російської Федерації проти України будуть й надалі використовуватись як реальні проблеми, перш за все, в соціальній та економічній галузі, так і політичні кризові ситуації, в т.ч. у контексті повного знецінення національної валюти, вичерпання нашою державою власних валютних й інших фінансових резервів, небажання міжнародних структур надавати кошти у необхідних обсягах через незадовільний стан реалізації державних реформ, зокрема, владних інститутів й антикорупційної системи тощо. Продовжуватимуть здійснюватись інформаційні заходи з акцентування уваги глядачів та читачів на необхідності відновлення торгівельно-економічних й інших зв'язків з Росією, як єдиним “надійним партнером, який зацікавлений у добробуті українського населення” тощо.

Актуальним засобом впливу на формування громадської думки залишаються друковані засоби масової інформації. Зокрема, вони активно використовуються на території, підконтрольній сепаратистам “ДНР” та “ЛНР”. До найбільш популярних належать наступні газети: “Новоросси́я” (друкується у типографії “Новый мир”, головний редактор – Д. Корецький); “Вестник Новоросси́и”; “Новоросси́йский курьер”; “Республика” (офіційний друкований орган “ЛНР”); “XXI век” і “Жизнь Луганска” (видаються за підтримки “військової комендатури ЛНР”); “Народная газета” (використовується для легітимізації керівництва “ДНР”); “Народный фронт Новоросси́и” (створена за підтримки громадського руху “Новоросси́я”, лідер – П. Губарев); “Свободный Донбасс” (створена за підтримки військових кореспондентів при штабі “ДНР”). У зв'язку із викладеним слід очікувати, що діяльність підконтрольних РФ закордонних неурядових структур та їх представництв в Україні, надалі спрямовуватиметься на здобування інформації для дискредитації органів державної влади, погіршення іміджу країни на міжнародній арені, формування громадської думки в інтересах іноземних держав. Враховуючи спектр наявних викликів та загроз, які динамічно поширює держава-агресор, світова спільнота переймається питаннями інституційного забезпечення заходів з метою протидії російській деструктивній діяльності у глобальному медіа-просторі, мінімізації гібридних загроз інформаційного характеру.

Так, наприклад, в США у 2018 році було утворено Центр глобальної взаємодії для боротьби з російською інформаційною кампанією за такими напрямками як: залучення передових технологій з метою своєчасного виявлення іноземних кампаній з дезінформації; аналіз іноземної аудиторії, найбільш схильної до дезінформації; розвиток партнерських відносин з ключовими фігурами на місцевому рівні з метою розробки контенту для найбільш вразливої від фейків аудиторії тощо. Загалом в ЄС також існує Центр протидії дезінформації, створений ще у 2015 році. У фокусі його уваги на першому плані – російська пропаганда та фейки. Невипадково 25 квітня 2018 року ПАРЄ ухвалила резолюцію про протидію російській пропаганді на рівні ЄС, згідно з якою державам-членам Ради Європи рекомендується створити власні органи (observatories) для відстеження фактів поширення дезінформації і фейків російського походження.

З початку 2017 року офіційно розпочав свою діяльність Центр протидії тероризму та гібридним загрозам при Міністерстві внутрішніх справ Чеської Республіки. Його створенню передували перегляд стратегічних підходів НАТО щодо реагування на нетрадиційні способи ведення війни, а також схвалення Єврокомісією стратегії боротьби з гібридними загрозами та сприяння стійкості ЄС, яка стала доповненням програми розширення співробітництва з Північноатлантичним альянсом. У рамках реалізації стратегії було заплановано створення загальноєвропейського центру для збору та аналізу інформації щодо гібридних загроз. Основною метою діяльності Центру є розвідування міфів і дезінформації з боку Російської Федерації. Частково цей центр провадить публічну освітню роботу, тобто, має публічні акаунти в соцмережах, де описуються ворожі наративи, приклади дезінформації. Також там є фахівці, які аналізують хто і яким чином, через які вебсайти, через які ЗМІ, через яких людей розповсюджує інформацію. Центр тісно співпрацює зі спецслужбами й іншими правоохоронними органами.

У Фінляндії з 2017 року розпочав роботу Центр по боротьбі з гібридними загрозами. Серед гібридних загроз засновники центру виділяють, серед іншого, поширення неправдивої інформації, атаки проти інформаційних систем, а також інші види атак за допомогою сучасних технологій.

У Польщі – державі, яка є членом ЄС та НАТО, у 2017 році було утворено неурядову організацію, яка займається питаннями виявлення та протидії російській пропаганді – фундація Центр аналізу пропаганди та дезінформації. Ця структура є першою такого роду інституцією у Польщі, діяльність якої спрямована на системний аналіз та ідентифікацію загроз інформаційного характеру у польському інформаційному просторі. Також у Міністерстві закордонних справ Польщі є команда експертів, які здійснюють боротьбу з історичними дезінформаціями з боку РФ.

За прикладом Польщі, Україна створила державну структуру аналогічного формату. На виконання положень Стратегії національної безпеки України [6] з урахуванням загроз інформаційній безпеці та масштабів агресивної інформаційної експансійної політики РФ проти України, політичне керівництво вчасно прийняло рішення щодо необхідності утворення Центру протидії дезінформації, який інституційно був створений рішенням РНБО України від 11 березня 2021 року, яке було введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року [7]. Цим Указом [8] було затверджено положення про Центр протидії дезінформації, який відповідно до його засад його функціонування є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України. До його основних ключових завдань належить: здійснення заходів з протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері; посилення та забезпечення інформаційної безпеки держави; виявлення та протидії

дезінформації; протидія пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям; запобігання спробам маніпулювання громадською думкою тощо.

Як вважає Президент України, у майбутньому Центр має стати міжнародним хабом протидії дезінформації та пропаганді в усьому світі. Створення такого хабу має допомогти зосередити зусилля із залученням наших західних партнерів, досвіду спеціалістів з країн, які є нашими союзниками. Це дозволило би ефективно відпрацьовувати ті маніпуляції і фейки, які поширює держава-агресор. Україна не може діяти симетрично Кремлю і створювати армію ботів, які будуть готувати і розповсюджувати певні меседжі з деструктивним пропагандистським контентом.

Висновки.

Росія є та залишається основним джерелом дезінформації у світі. Ціла низка досліджень вказує, що більшість дезінформацій, пропагандистських кампаній проводяться саме з боку РФ. Звичайно, це все почалося після агресії проти України у 2014 році. Власне, тільки після цієї агресії центри з протидії дезінформації й почали на постійній основі створюватися у державах ЄС та США. Такі центри займаються висвітленням того, що є фейками і що є дезінформацією. Як у світових, так і національних масштабах, для України РФ виступає першою загрозою, у тому числі й в інформаційному просторі. Російська пропаганда дуже добре продумана і цілеспрямована. Щоб вистояти, потрібно запровадити свої методи боротьби, насамперед розповідати, яку небезпеку для демократичного світу сьогодні становить агресивна експансійна політика і пропаганда Росії. На цьому фоні, як вважаємо, в Україні зберігається високий рівень іноземної присутності в структурі вітчизняних ЗМІ, тенденційність спроб РФ впливати на внутрішні та зовнішньополітичні процеси в нашій державі. Зазначене вимагає розробки ефективних механізмів протидії зарозам, які спричиняють шкоду державним інтересам в інформаційній сфері. Крім того, аналіз оприлюднених матеріалів свідчить про активізацію поширення тенденційної та дискредитуючої інформації щодо діяльності офіційної влади України.

За таких умов вважаємо за доцільне адекватно реагувати на відповідні виклики та формування Україною власної наступальної інформаційної політики, у тому числі й в медіа-просторі закордонних держав з використанням потужностей й можливостей, кадрового потенціалу новоствореного Центру протидії дезінформації як робочого органу РНБО України. Також доцільно посилити контроль за діяльністю закордонних інформаційних структур та їх функціонерів, в першу чергу РФ. На постійній основі слід вживати дієвих заходів щодо: недопущення з їх боку здійснення антиукраїнської інформаційної діяльності; проведення інформаційних акцій через використання підконтрольних ЗМІ та вітчизняних журналістів; прискорення реалізації заходів, спрямованих на виявлення, попередження та припинення використання іноземними організаціями та їх функціонерами, радикально налаштованими представниками вітчизняних мас-медійних кіл на шкоду безпеці України; блокування поширення в ЗМІ та вітчизняному інтернет-просторі деструктивних матеріалів, що містять заклики до посягань на державний суверенітет, територіальну цілісність України, розпалювання міжнаціональних, міжконфесійних конфліктів, пропаганду війни тощо.

Використана література

1. Гурковський В. Механізми використання дезінформації в умовах російської гібридної агресії. *Освіта регіону*. URL: <http://social-science.com.ua/article/1393>
2. Гребенюк М.В., Леонов Б.Д. Проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди та дезінформації напередодні виборів: аналіз досвіду ЄС. *Правова інформатика*. № 2(29)/2019. С. 82-89.

3. Корущ У. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 334-339.

4. Кост І. Російська пропаганда в Україні як інформаційна складова конфлікту. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3332/3010

5. Малик І. Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1. Num. 2. С. 47-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_2_10

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”: Указ Президента України від 14.09.20 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про створення Центру протидії дезінформації” від 19.03.21 р. № 106. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421>

8. Питання Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 07.05.21 р. № 187. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841>

~~~~~ * * * ~~~~~